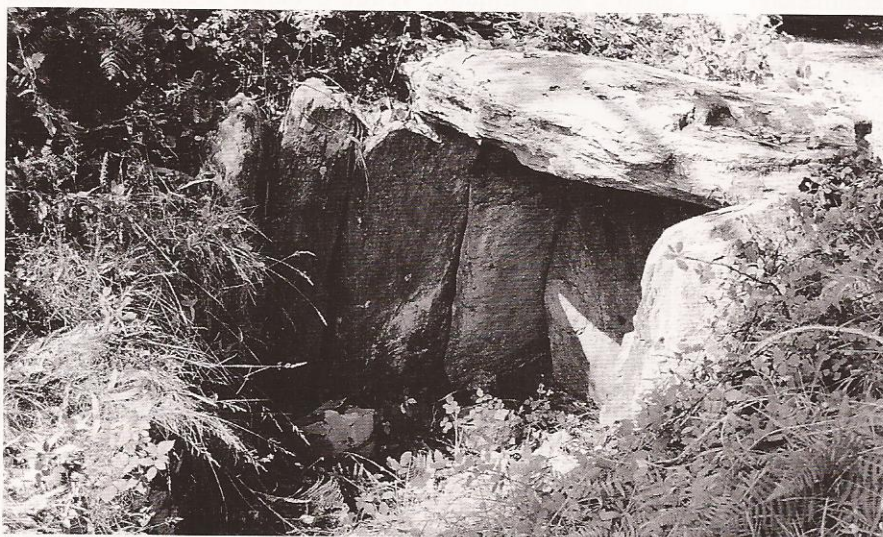

MITOLOXÍA POPULAR GALEGA

Por: Buenaventura Aparicio Casado

INTRODUCCIÓN

Tentar plasmar os aspectos esenciais da mitoloxía popular galega nunhas poucas páxinas non é asunto doado. De entrada, debemos manifestar que no estudio da mitoloxía non hai dogmas, axiomas ou postulados indiscutibles. As afirmacións rotundas están, case sempre, fóra de lugar. Por iso, a nosa tarefa é unha obra aberta á discusión e ó debate, que invita a percorrer novos camiños na procura de contribuír a que o estudio da tradición oral galega acade a importancia que merece.

As antas focalizaron unha parte importante da nosa mitoloxía. Mámoa de Chan da Armada (O Morrazo, Pontevedra)

A cultura popular galega – eido no que a mitoloxía se integra – é unha creación dos nosos campesiños e mariñeiros que xurdiría como resultado dun longo proceso que comezou no momento en que, como consecuencia da plena implantación do cristianismo, se instalou en Galicia unha cultura oficial ou dominante. Desde este intre o universo mental do campesiño, a súa cosmovisión – tildada de pagá – non atopou acomodo na doutrina oficial, que lle declarou a súa hostilidade. Neste contexto deben encadrarse as prédicas e admonicións de Martiño de Braga, no século VI, e os anatemas dos concilios suevos e visigodos.

No concernente ós elementos que integran esta cultura – substrato primixenio e posteriores –, hoxe está nidiamente demostrado que é moito máis decisiva a influencia romana e, sobre todo, cristiá, que a pegada celta, máis que nada porque como afirman Vázquez Varela e García Quintela na súa obra *A vida cotiá na Galicia castrexa*, o elemento céltico – obxecto

dunha discusión interminable, polo momento, bastante estéril – semella conservarse en Galicia en escasa medida.

Moi determinante na conformación dos nosos mitos e lendas vai ser o que o poeta francés do século XII, Jean Bodel, denominou “Materia de Bretaña”, é dicir, os relatos artúricos, que chegarían moi pronto a Galicia polo camiño de Santiago. Deste modo, certas tradicións populares e cultas se interrelacionaron e influíron mutuamente – caso das fadas amantes –, intervindo activamente a Igrexa non só como grande propagadora, senón, tamén, mediatizando a mensaxe na dirección máis acorde coa súa doutrina. Esta

intervención explica, en grande medida, a homoxeneidade ou semellanza de certos temas ou relatos en gran parte de Europa. Risco acertou de cheo cando definiu á cultura tradicional galega *como unha cultura cristiá de feitío medieval, de orixe eclesiástica, predominantemente monacal*.

O imaxinario galego non deu lugar a unha mitoloxía clásica, nada semellante á grega ou á romana. A nosa é unha mitoloxía popular. Máis a súa importancia non é pequena porque nela, explícita ou implicitamente, están presentes tódalas cuestións fundamentais para a sociedade campesiña galega, máis preocupada por asuntos como a pobreza, os abusos, o control da muller ou a morte, que pola orixe dos deuses ou do mundo.

UN POUCO DE HISTORIA

A primeira mención con connotacións mitolóxicas referidas a Galicia aparece recollida no *Codex Calixtinus* (século XII), onde se relata o episodio da raíña Lupa e da serpe que habitaba no Monte Ilicino (Pico Sacro).

A comezos do século XVII ten lugar o soado pretoito que emprende o clérigo Vázquez de Orxas contra uns campesiños, relativo á explotación dunhas mámoas nas que hipoteticamente había ouro ou tesouros. No transcurso do litixio saen a relucir alusións ós sinais de tesouros, á moura e a galiña con pitos.

Chegados ó século XVIII, comentarios e noticias sobre estes asuntos, inscritos no marco dunha loita ou denuncia das supersticións e falsas crenzas – actitude característica dos ilustrados –, aparecen espallados nas obras do Padre Feijoo (*Teatro Crítico Universal* e *Cartas eruditas e curiosas*). Hai nestes libros referencias á Compañía, ós trasnos, ás moursas encantadas, ós tesouros agachados, etc.

Nos últimos anos, desde a Universidade de Santiago, o profesor Bermejo Barrera deu un xiro á investigación. Os seus discípulos F. Criado Boado e, sobre todo, M. Llinares García, teñen feito aportacións de grande transcendencia. E xa, para rematar, deixaremos constancia das novidades de última hora: *Mouras, serpientes, tesoros y otros encantos. Mitología popular gallega e A sociedade campesina na mitoloxía popular galega de B. Aparicio Casado, e do moi útil e práctico Diccionario dos seres míticos galegos de X.R. Cuba, A. Reigosa e X. Miranda.*

OS CENTROS DE INTERESE

O xantar e o vino. Galicia é o país das mil festas gastronómicas. Os galegos, coma outros, fixéron do comer un pracer, as veces unha arte, e sempre un momento grato para a conversa e a sociabilidade. Deixando a un lado que o clima axuda, e que a natureza foi xenerosa e pródiga coa nosa terra – dotándola de saberosos e variados alimentos – , a quenencia dos nosos paisanos polos xantares ten a súa orixe nunha necesidade de orde sociolóxica: remediar ou atenuar o particularismo, poder coto á insolidariedade e as rivalidades veciñais, as que se vía abocado pola fragmentación do territorio, o minifundio e a escaseza de recursos. Comer xuntos certas datas, moi sinaladas, especialmente o día do patrón, permitía deixar aparadas xenreiras e disputas.

A muller. A campesiña galega é forte, sufrida e rexa física e psicolóxicamente. A muller preside o universo mítico dos galegos. Con ela se relacionan os símbolos ou elementos que nos definen: as augas, as laxes e a terra.

A parroquia. É o contrasinal dos galegos, a organización que nos singulariza. Os seus signos de identidade son a igrexa, o adro, o cemiterio e o campo da festa ou rueiro. Cando os galegos viñan ó mundo, formaban parte dunha cadea, na que cara atrás están asidos ós devanceiros, no presente ós vivos, e no futuro se incorporarán a ela os que están por vir. Sen solución de continuidade. A parroquia é a plasmación do colectivo, da integración, dun tempo eterno do que todos forman parte.

A sociedade campesiña foi a creadora da mitoloxía popular. Na instantánea a aldea de Grella (Millerrada, Forcarei, Pontevedra)

Neste mesmo século escribe o Padre Sarmiento, quen no seu *Viaje a Galicia*, e noutras obras, faise eco do sentir popular sobre o carácter máxico do monte Pindo, a existencia de encantadores, sobre a Hoste ou Compañía, os nubeiros e os fantasmas ou espectros.

No século XX a investigación e os traballos acadan un pulo considerable. No primeiro tercio da centuria a corrente historicista é a dominante. Con esta metodoloxía preténdese reconstruír o pasado desde o presente, empregando nesta retroacción os materiais conservados no folclore popular. É a postura que xa adoptara Murguía e que, con matices, van a continuar os integrantes do grupo Nós e do Seminario de Estudos Galegos (V. Risco, López Cuevillas, Bouza-Brey, e Fraguas Fraguas). A súa contribución vai resultar decisiva – mencionemos como exemplo ó modelico *Terra de Melide* –, aínda que, como o propio Risco reconece, se queden na simple descrición (nivel etnográfico) e non cheguen á interpretación (nivel antropolóxico). Continuadores desta tradición son Taboada Chivite, L. Carre Alvarellos e Chao Espiña.

Nos anos setenta, despois dun período de certo marasmo, X.M. González Reboredo leva a cabo unha valiosa tarefa renovadora. Aínda que sen romper totalmente coa postura anterior, adopta novos puntos de vista ó buscar na propia sociedade rural galega as claves explicativas do imaxinario popular. Nestes anos, adoptando posicións moi diversas, un grupo moi numeroso de autores fixéron importantes contribucións. Entre eles non podemos deixar de citar a C. Lisoñ Tolosana,

dúas obras do cal marcan un antes e un despois (referímonos a *Antropoloxía Cultural de Galicia e a Brujería, estructura social y simbolismo en Galicia*; M. Gondar Portasany (*Romeiros do Alén*; X.R. Mariño Ferro (*Satan, sus siervas las brujas y la religión del mal*); M. Mandiánes Castro (*Loureses; Las serpientes contra Santiago*); etc.

Outros autores a reseñar son J.A. Fidalgo Santamarina, X. Rodríguez Campos, S. Moreno Felgu, X. Chao Rego, E. Becoña Iglesias, F. Alonso Romero ...

Os castros. Morada dos xentís (mouros). Espacio de encantamento, posúe virtualidades especiais o que determinou que durante séculos os campesiños acudiran a eles para celebrar cerimonias e ritos máis ou menos esotéricos. Por esta razón a Igrexa “cristianizounos”, erguendo na súa croa capelas dedicadas a santos especialmente taumatúrxicos.

O sobrenatural. Máis que un concepto ou unha idea é un sentimento, case que innato para o galego. A realidade está conformada por dous mundos: o natural e o sobrenatural. Este último está tan presente como o anterior no diario acontecer, e serve para explicar aqueles feitos ou sucesos que, claramente, nos sobrepasan.

O crego. Personaxe indispensable na sociedade campesiña galega. É o enlace ou mediador entre o mundo natural e o sobrenatural. Intercesor por antonomasia nos asuntos humanos e divinos. Cando no sentir colectivo exerce correctamente os seus bos oficios, goza de aprecio e respecto.

Os defuntiños. Teño para min que a preocupación pola morte e polo alén que estaba no centro das crenzas megalíticas deixou fonda pegada en Galicia. Sen estes antecedentes dificilmente podería explicarse a peculiaridade do culto ás ánimas no noso País e a existencia de mitos como a Santa Compañía e, o máis chamativo, que persoas de toda condición, mesmamente aquelas con poucos recursos económicos, mostren máis interese pola preparación da morada eterna que pola deste mundo.

Os cemiterios galegos resultan fachendosos se os comparamos dos doutras comunidades. Semella que neste vello solar galaico un nunca se morre de todo. Deste xeito os mortos dialogan cos vivos, interactúan con estes componendo unha liña sen fin, un tempo eterno. Nas aldeas, a igrexa e o cemiterio estaban ó lado do campo da festa. Vida e morte como dúas caras da mesma moeda. Toda unha filosofía dun pobo sabio por vello.

EPÍLOGO

Ata non hai moito tempo foi corrente presentar unha visión do campesiño galego na que este aparecía como unha especie de panoio, escravo das supersticións, detentador dunha serie de crenzas e practicamente dun conxunto de ritos, case que prehistóricos, que o convertían na antítese do progreso e a modernidade. Este estereotipo foi construído non só por foráneos, coñecedores superficiais de Galicia, senón e, tristemente, por propios que

viron na difusión dun folclore, presentado de forma simplista, ramplona e chamativa – as famosas e manidas Galicias máxicas – un filón fácil de explotar e susceptible de proporcionar algunha notoriedade ós seus autores.

A antropoloxía comparada ten desbotado esta “superchería”. Hai que dicilo alto e claro: aquí non se fixo nada que non se fixera, tamén, noutros lugares. A personalidade de Galicia, tan marcada e indiscutible, non se sustenta en se “única” – porque ningún país o é -, senón nunha serie de matices, rasgos ou caracteres que lle imprimen certo grao de diferencialidade dentro do gran conxunto das culturas atlánticas ou fisterás nas que está inmersa.

O estudio científico do mundo campesiño, da súa cultura, crenzas e ritos, non só nos devolve a autoestima, senón que sitúa ós galegos no nivel de normalidade no que sempre estiveron.

Pontevedra, xaneiro de 2003

Os castros foron o espacio de encantamento por antonomasia. Castro de San Pedro de Rebón (Moraña, Pontevedra)